

УДК [[122/129:001]:167/168]:316.75

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.56.276196>

Кубальський Олег Нарцизович, кандидат філософських наук, доцент,
провідний науковий співробітник,
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки
ім. Г. М. Доброва НАН України», м. Київ, Україна
e-mail: kubalsky@nas.gov.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7956-3150>

ЗМІНИ В КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ НАУКИ В КОНТЕКСТІ ІДЕОЛОГІЗАЦІЇ, ДЕІДЕОЛОГІЗАЦІЇ ТА РЕІДЕОЛОГІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Суспільні процеси відображаються на розвитку наукової спільноти, але діє і зворотний вплив: зміни в науці ведуть до кардинальних новацій в управлінні соціальними структурами. У статті концептуалізовано взаємозв'язок розвитку науки з процесами ідеологізація, деідеологізація та реідеологізація суспільства. Встановлено концептуальну кореляцію та демаркацію між державотворчою ідеологією та вимогами влади до науки.

Ключові слова: наука, суспільство, ідеологія, ідеологізація, деідеологізація, реідеологізація.

Постановка проблеми. Одним із чинників розвитку науки є суспільні (державні) вимоги. Параметри цих вимог багато в чому визначаються державною (державницькою) ідеологією. Наука не може бути вільною від ідеології і в той же час практично завжди намагається уникнути (звільнитись від) її обіймів. Для цілісного розуміння вищезначеної проблеми проаналізуємо роль ідеології в житті суспільства. Ідеологія як цілісна теоретична конструкція пропонує певний проєкт розвитку суспільства в політичній, соціально-економічній, духовній та інших площинах. У демократичному суспільстві, на відміну від тоталітарного, спостерігається конкуренція ідеологічних систем, у деяких випадках їх конвергенція, що призводить до появи нових ідеологій. Відповідно будь-яка ідеологія, що стає домінуючою в суспільстві, чинить вплив і на наукову сферу, існування якої багато в чому визначається державною політикою. Водночас наука сама прагне обстоювати своє право на визначення не лише власних академічних засад, але й того, як сприймати зазіхання тієї чи іншої ідеології. Не варто забувати, що наявний також і такий феномен, як наукова політика, яку проводять у своїй сфері самі науковці і яка

має щось подібне до власної ідеології науковців, яка так чи інакше може впливати і на політичні ідеології в країні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На даний час є доволі багато праць вітчизняних та іноземних науковців, які досліджували феномен ідеології, у тому числі у його зв'язку з наукою. Серед них варто зазначити таких класичних дослідників ідеології, як К. Маркс і Ф. Енгельс, К. Гірц, К. Мангайм, Д. Белл, Ф. Фукуяма, Ю. Габермас. Узагальнювальний доробок із досліджень ідеології у традиції марксизму притаманний працям П. Андерсона. Серед українських дослідників слід зазначити таких, як І. Владленова, А. Волинський, Д. Демидко, В. Карлова, О. Конопелько, Ю. Манелюк та Н. Чубур, М. Остапенко, А. Сухарина. Важливий внесок саме у філософське розуміння ідеології в її зв'язку з розвитком науки здійснили В. Воловик, В. Єрмоленко, В. Колотило, В. Шинкарук. Водночас специфіку стосунку науки до загальнодержавної ідеології, на відміну від ідеологій окремих соціальних груп, цими дослідниками так і не було системно розглянуто.

Метою статті є виявлення закономірностей розвитку процесів ідеологізації, деідеологізації та реідеологізації сучасного суспільства у взаємозв'язку зі змінами ролі науки в суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Класичне визначення ідеології сформувала філософія марксизму, яка пов'язувала її з класовою боротьбою, у якій ідеологія виступала інструментом одного класу в захисті своїх матеріальних інтересів у боротьбі з іншим класом. Німецькі мислителі Карл Маркс і Фрідріх Енгельс уявляли собі ідеологію певною доволі застиглою формою, яка більш чи менш адекватно відображає наявний у суспільстві спосіб матеріального виробництва [12]. Тоді як послідовники Маркса, особливо представники західного марксизму, такі як Георг Лукач, Антоніо Грамші, Луї Альтюссер, а також полемічно налаштований щодо Маркса Карл Мангайм вважали ідеологію доволі самостійним соціальним феноменом, який і сам може визначати самосвідомість класу, а отже і спрямовувати його діяльність. Про це свого часу доволі влучно і суттєво написав британсько-американський історик, політолог і філософ Перрі Андерсон [17]. Якщо у марксистів ідеологія співвідносилася з матеріальними обставинами розвитку суспільства, то вже у Мангайма вона співвідносилася із загальним масивом соціальних знань, а у американського мислителя Деніела Бела ідеологія виявлялася пов'язаною з віруваннями людей. Натомість, в іншого американського дослідника, представника культурної антропології Кліфорда Гірца ідеологія взагалі являє собою самодостатню символічну систему [4]. З таких позицій ідеологія максимально наближається до такого феномену, який Реймон Арон і Ентоні Шилз характеризують як заміник релігії: ідеологія бере на себе завдання давати відповіді на основні світоглядні питання і виступає основним мотиватором

суспільної поведінки людини. Навіть у протистоянні марксизму більшість дослідників визнають ідеологію як потужний чинник суспільного розвитку – однак таке переконання виявляється характерним саме для індустріального суспільства.

На сьогоднішній день у науковому дискурсі представлено різноманітні уявлення щодо ролі та місця ідеології в житті суспільства. І. Владленова у роботі «Концептуальне оформлення поняття «ідеологія»: філософські підходи» спробувала систематизувати уявлення про ідеологію з позицій визнаних науковців. Так, зокрема, досліджуючи погляди Альтюссера на ідеологію, ця авторка слушно звертає увагу на те, що «для Альтюссера тотальний характер ідеології завжди відображає деякі класові позиції, якою б не була їх форма (релігійна, моральна, юридична, політична). За допомогою панівної ідеології, за Л. Альтюссером, забезпечується «гармонія» (іноді не дуже струнка) функціонування репресивного державного апарату та ідеологічних апаратів держави, а також «гармонія» різних ідеологічних апаратів держави. Всі ідеологічні апарати держави, якими б вони не були, ведуть до одного й того самого результату: відтворення виробничих відносин, тобто відносин капіталістичної експлуатації» [1, с. 51–52].

Така класична позиція щодо ідеології як визначальної організуючої сили в суспільстві представлена і у сучасній українській науці. Так, з точки зору В. Лісовського, «визначальним компонентом в організації державного устрою і громадського життя будь-якого суспільства є ідеологія – систематизована сукупність поглядів та ціннісних орієнтацій, що виражають інтереси певної соціальної групи». На його думку, «всі ідеології, по-перше, пропонують свій погляд на існуючий політичний устрій – у формі світогляду; по-друге висуювають власну модель майбутнього суспільства; по-третє, пропонують свої засоби розбудови нової політичної системи» [10, с. 86].

Якщо прийняти цю точку зору, тоді ідеологію можна розглядати у двох основних значеннях: у вузькому розумінні – це система цінностей та поглядів певного соціального класу та партії, яка його представляє і є ретранслятором цих поглядів; у широкому значенні ідеологія представляє собою ідейно-ціннісне підґрунтя для консолідації нації, є основою для визначення стратегічних пріоритетів розвитку держави. Як правило, ідеологічна система державотворчого характеру знаходить свій прояв у національній ідеї. Як свідчить українська дослідниця Валентина Карлова, «...ідеологічний плюралізм реалізується в межах певних загальноприйнятих (фундаментальних) соціальних цінностей, які і є базисом суспільного єднання, що охоплює всіх громадян, незважаючи на їхні ідеологічні чи конфесійні переконання, соціальний стан та національне походження. В цьому й полягає «рамкова» ідеологія – аксіологічна матриця демократичної правової держави, яку загалом приймають усі

демократичні політичні ідеології» [7, с. 19]. Ця позиція багато в чому нагадує поняття «тотальної ідеології» у Карла Мангайма [21].

Під таку тотальну ідеологію мала би підпадати наука. Але питання полягає у тому, що тотальна ідеологія не є політичною: це загальноприйнята позиція, згідно з Мангаймом. До подібної позиції приходять і Карлова, хоча й уникає терміна «тотальна ідеологія», який, очевидно, асоціюється з тоталітарним режимом. Тоді як Карлова стверджує, що «...будь-яка демократична держава має загально визнану систему світогляду, свою ідеологічну доктрину, якою визначається система економічних, політичних, правових і культурних цінностей, ідей і цілей, у світлі реалізації яких представлена перспектива розвитку суспільства. Така доктрина формується і формулюється на базі збігу основних інтересів більшості соціальних груп населення з конституційним забезпеченням прав меншості» [7, с. 19–20]. Відповідно, державницька ідеологічна доктрина, чи тотальна ідеологія, як їх не назви, але це, швидше, те, що може сформулювати і обґрунтувати наука, а не якась політична партія.

Саме тому у випадках, коли ідеологія починала претендувати на тотальність, вона прагнула набути наукового статусу, якщо не справжнього наукового обґрунтування. Саме тому в нацистській Німеччині та СРСР державні ідеології обґрунтовували науковці і писали для цього численні тексти. Утім Мангайм мав на увазі дещо протилежне: не тотальна ідеологія має пропонувати науці якісь завдання, але сама наука має стати для суспільства чимось на кшталт тотальної ідеології. Саме таку роль наука, видно, починає відігравати в суспільстві знань – в усякому разі в тому концепті такого суспільства, яке спостерігаємо в американського теоретика Деніела Бела [18]. Чи є наука як така «тотальна ідеологія» феноменом політичної деідеологізації, чи є варіантом новітньої політичної чи якоїсь іншої реідеологізації? Для того, аби з'ясувати це, варто уточнити основні характеристики ідеології.

Загалом, стверджує Карлова, «...ідеологія формується різними способами, які визначаються політичним режимом країни, суспільними процесами, культурно-історичним розвитком нації тощо. У демократичних режимах кожна суспільна сила виробляє власну систему цінностей та ідей, які конкурують та прагнуть доводити свою правоту на відкритій суспільно-політичній арені» [7, с. 19]. Отже, ідеологія все ж потребує певної плюралістичності – адже ідеологія виникає у боротьбі з іншою ідеологією, а не з неідеологічністю.

Як стверджує український філософ Володимир Колотило, «ідеологія здатна мати різні рівні на шляху до її теоретичного обґрунтування. Ці рівні залежні в своєму існуванні від таких передумов:

по-перше, вона може вбирати в себе і будуватися на окремих несистематизованих ідеях і поглядах, що відображають ставлення певної соціальної групи до тих чи інших сторін соціальних явищ;

по-друге, ідеологія може будуватися на декількох провідних ідеях, об'єднаних в ідеал, згідно з яким формується відношення суб'єкта до об'єкта ідеологічних відносин (найбільш суттєвих явищ суспільного життя);

по-третє, вона може існувати у вигляді ідеологеми, яка як комплекс ідей, поглядів, уявлень, спрямованих на тлумачення тих чи інших соціальних процесів, призводить до виникнення теорії ідеологічного процесу як основи визначення методів і конкретно-практичних шляхів реалізації інтересів і потреб соціальних сил» [8, с. 32].

Вітчизняний дослідник О. Конопелько пропонує інші підходи до розуміння функціональності ідеології у суспільстві, спираючись на точки зору низки вчених: «Під ідеологією розуміють науку, що дозволяє встановлювати правила політичної діяльності на основі дослідного знання (Д. де Трассі); спосіб соціально-групового мислення, призначений для його перетворення на знаряддя колективної дії (К. Мангейм); функціональний інструмент інтеграції суспільства (О. Лемберг, Т. Парсонс); парадигму суспільної свідомості (К. Гаджієв); похідні від почуттів явища, що використовуються для виправдання нелогічного характеру політичних дій (А. Паретто); хибну, ілюзорну свідомість (Б. Томпсон, Г. Теборн); соціально-політичну патологію (К. Ясперс)» [9, с. 479].

Незважаючи на те, про яку ідеологію йдеться і як її трактують дослідники, вона виконує низку взаємопов'язаних функцій. Посилаючись на В. Шинкарука, зауважимо, що «будь-яка ідеологія має три складові частини і відповідно три функції:

- апологетичну – утвердження, захист і виправдання певних наявних суспільних поглядів і їх зміцнення;
- критичну – заперечення інших наявних суспільних порядків, засудження їх;
- футурологічну – уявлення про бажане і сподіване майбутнє з точки зору реалізації інтересів і потреб суб'єкта ідеології, прогнозування майбутнього» [16, с. 54].

Видно, для різних суспільних груп ці три функції мають виконуватися по-різному, що і зумовлює появу розмаїття ідеологій, передусім політичних. Але якщо під ідеологією розуміти світогляд певної соціальної групи і його концептуалізацію лідерами цієї групи, тоді маємо визнати плюралістичність ідеологій не лише в політичній сфері, а й для всіх соціокультурних груп сучасного мультикультурного суспільства.

Дійсно, ідеологія завжди відображає певні соціальні інтереси, і не лише в їхній політичній проекції – вона не може бути просто символічною системою, безвідносно до її носіїв і знаходитись ніби в соціальному вакуумі, тобто не спиратись на підтримку нехай і невеликої частини населення. Ідеологія

«живе» в суспільстві лише тоді, коли вона проникла і утвердилась у свідомості людини як представника певної соціальної групи, а не просто суспільства у цілому, як у випадку з тотальною ідеологією. Однак у суспільстві знань будь-яка ідеологія має спиратися на науку – не лише тотальна, державницька, але й кожна окрема: бути успішною у прикладному вимірі, не спираючись на науку, уже неможливо.

Очевидно, прагнучи уникнути вживання терміна «тотальна ідеологія», але справедливо апелюючи до неминучого опертя на науку, зауважує український філософ Віталій Воловик щодо ідеології: «Однак її не можна отожднювати з суспільною свідомістю. Вона, на наш погляд, постає у якості одного з структурних елементів свідомості, особливого типу, а саме – праксеологічної свідомості. Сутність ідеології полягає у тому, що у ній реалізується механізм переводу результатів мисленнєвої, теоретичної діяльності у практику. Вона виступає ідейною основою практичної діяльності конкретного соціального суб'єкту. «Ідеологія» може бути визначена як поняття соціальної філософії для позначення теоретично обґрунтованої практичної свідомості» [3, с. 8–9].

Прикладна складова ідеології полягає в тому, що вона спрямована на перетворення соціальної дійсності, а її носії прагнуть влади для втілення своєї ідеологічної системи на рівні всієї країни. Але ані перетворити дійсність, ані досягнути влади без науки у суспільстві знань нереально. Тому ідеології починають активно «цікавитися» наукою, а наука починає інкорпоруватися в усі ідеології. Спочатку цей процес виглядає як зникнення класичних ідеологій, «деідеологізація».

Аналізуючи ступінь проникнення ідеологічних систем у суспільне життя, А. Волинський зауважує: «На перший погляд може здатися, що ідеологія має справу винятково з вторинними політичними інтересами (адже вона завжди реалізується групою). Однак насправді специфіка взаємозв'язку ідеології з політичними інтересами полягає в тому, що вона діє не тільки на рівні груп, об'єднань громадян, але й на індивідуальному рівні (за умов належної політичної культури, під якою зараз розуміємо лише такий її аспект, як політична обізнаність і наявність мінімуму знань про основні сучасні політичні ідеології), оскільки первинні політичні інтереси можуть набувати оформленості, системності та практичної реалізації не тільки шляхом перетворення на вторинні суспільні інтереси, але й шляхом безпосереднього поєднання з тією чи іншою ідеологією» [2, с. 74]. Так само індивідуально починає діяти і наука – усе більша кількість громадян економічно розвинених суспільств виявляються причетними до науки – щонайменше отримуючи вищу освіту, але практично всі без винятку – користуються винаходами, досягнутими з опертям на новітні наукові відкриття.

З вищенаведеного можна зробити висновок про те, що ідеологія як система цінностей знаходить прояв на декількох рівнях: індивідуальному, груповому, суспільному й державницькому. Практика розповсюдження ідеологій на глобальному рівні доводить, що вони можуть охоплювати декілька країн, але при цьому завжди буде наявна національна специфіка трактування ідеологічних постулатів та особливості їх втілення у соціальному житті. Разом з тим, у сучасних демократичних суспільствах спостерігається «розмивання» ідеологічних систем, конвергенція ідеологій, поява нових ідеологій, які відповідають нагальним потребам соціуму. Більше того, український філософ Володимир Єрмоленко стверджує, що у сучасному світі, а не лише в Україні, спостерігається феномен «плинності» ідеологій [6]. Причиною такої плинності серед інших є, на нашу думку, те, що ідеології, які на ціннісно-емоційному рівні можуть бути доволі відмінними, завдяки спільному для них зверненню до науки починають набувати все більше подібних раціональних рис. На думку українського науковця Д. Демидко: «Ідеологія є механізмом раціоналізації на макросоціальному рівні, вона є способом раціоналізації, виправдання ірраціональних імпульсів, це теорія, яка суб'єктивно інтерпретує навколишню дійсність. Для підтримки соціального порядку необхідно ставити цілі та прагнути до ідеалів, інакше кажучи, спиратися на будь-які ідеології...» [5, с. 113].

Отже, роль ідеології в житті суспільства загалом та науки зокрема необхідно визначати конкретно-історично залежно від того, яка ідеологічна система є домінуючою або яка палітра ідеологій представлена у тій або іншій країні: як приклад можна згадати негативний вплив комунізму й фашизму на розвиток суспільства або відзначити позитивний вплив лібералізму та соціал-демократичної ідеології на суспільний прогрес. У тоталітарних суспільствах політична ідеологія прагне підпорядкувати собі науку і це призводить до деградації – і науки, і ідеології. Тоді як у ліберальних демократіях ідеології активно звертаються до науки за експертними оцінками, наука є для ідеологій вищою інстанцією – і це дає простір для розвитку і ідеологіям, і науці.

Історичний досвід людства та окремих країн надає нам значну емпіричну базу для розуміння ролі ідеологій у суспільних відносинах. Аналіз цього досвіду, на нашу думку, необхідно здійснювати в рамках концепцій ідеологізації, деідеологізації та реідеологізації – у простеженні взаємозв'язку суспільства і науки.

Як правило, процес ідеологізації суспільства й відповідно науки найбільш яскраво проявляється у тоталітарних країнах. Форми, методи та змістовне наповнення ідеологізації можуть відрізнятися, але суть процесу залишається незмінною – насадження (або проникнення) певних світоглядно-ідеологічних постулатів у всі сфери суспільного життя, включаючи й наукову. У демократичних суспільствах ідеології здійснюють «м'який» вплив на суспільні відносини й наукову діяльність, оскільки в них наявним є світоглядно-ціннісний плюралізм й відповідно ідеологічна багатоманітність.

Ідеологізація суспільства та науки може відбуватися за низкою напрямків та набувати різних форм. На думку А. Сухарини, «серед можливостей впливу ідеології на науку ми можемо виокремити наступні варіанти:

1) Ускладнення та формування нової соціальної реальності, що стає предметом вивчення політичної науки і, зокрема, проявляється у формуванні нових категорій. Цей вплив варто називати опосередкованим впливом, шляхом творення нової соціальної реальності, яка і стає предметом вивчення.

2) Перетворення соціальної реальності таким чином, що нова реальність стає відображенням ідеологічних ідей, що і є предметом дослідження. Тут йдеться про докорінну зміну звичних раніше речей шляхом ідеологічного впливу.

3) Вплив ідеології на персону дослідника чи на традиції наукової школи, коли навіть безумовні наукові здобутки виходять з ідеологічних передумов. Мета дослідження, зацікавленість в конкретному дослідницькому запитанні – це часто має причиною ідеологічний вплив» [15, с. 138].

Отже, ідеологізацію суспільства й науки ми можемо розглядати, з одного боку, як процес, що здійснюється в державі на загальному рівні («жорстка ідеологізація» в тоталітарних країнах, «м'яка ідеологізація» в демократичних країнах), а з другого – як вплив певних ідеологічних постулатів на свідомість окремих вчених, наукових спільнот.

Якщо ідеологізація мала тотальний характер, як правило, суспільство вимагає зворотного процесу – деідеологізації, яка є засобом розширення духовної свободи соціуму й людини, механізмом позбавлення від світоглядного диктату з боку влади всіх сфер суспільного життя, у тому числі й науки.

Концепцію «деідеологізації» суспільства сформовано у другій половині ХХ ст. на основі поглядів Д. Белла, С. Ліпсета, Р. Арона. Як у цілому правильно стверджують Ю. Манелюк та Н. Чубур: «Деідеологізація суспільства – це зменшення значення традиційних ідеологій у соціальному управлінні, відмова від орієнтирів на перебудову світу, втрата ідеологіями спроможності «власною мовою» формулювати сучасні проблеми, дерадикалізація інтелектуалів» [11, с. 8]. Деідеологізація суспільства, надаючи духовну, інтелектуальну й наукову свободу, може створювати одночасно й відчуття невизначеності серед пересічних громадян, особливо після десятиріччів ідеологічного контролю.

Деідеологізацію суспільства і науки напряму пов'язано з упровадженням на рівні державної політики ідеологічного плюралізму і зверненням до вищого авторитету науки. Як стверджує М. Остапенко, «ідеологічний плюралізм пов'язується з певними системами ідей, цінностей, поглядів, має вияв у політичних ідеологіях та може закріплюватися юридично. Як правило, ідеологічний плюралізм закріплюється через визнання і гарантування політичних, громадянських прав і свобод людини. Загалом у конституціях демократичних

країн більше уваги приділяється правам і свободам громадян, основам суспільного ладу, організації влади, управління і суду згідно з принципом поділу влади, організації держави, ніж економічним, соціальним та духовно-культурним аспектам» [14, с. 17–18].

Деідеологізація суспільства й науки не означає зникнення ідеологій, навпаки, цей процес є підґрунтям для відродження раніше заборонених ідеологічних систем, появи нових ідеологій «загальнонаціонального» характеру.

Опинившись у ситуації ідеологічного плюралізму, суспільства та держави «відчули» брак консолідуючого ціннісного начала для розвитку нації. Саме тому в політичних та наукових колах актуалізувалась проблема реідеологізації суспільного життя та, як наслідок, наукової діяльності. Варто зазначити, що концепцію «реідеологізації» суспільства пов'язано з діяльністю Франкфуртської школи західного марксизму (Ю. Габермас, Т. Адорно, Л. Альтюсер, У. Матц). Як її визначають Ю. Манелюк та Н. Чубур: «Реідеологізація суспільства – це розуміння ідеології як найважливішого національного ресурсу, ключового чинника модернізації країни та зміцнення її становища у світі» [11, с. 8]. Одним з ідеологів такої реідеологізації можна вважати німецького філософа Юргена Габермаса, який стверджував, що в науки є власний інтерес – пізнавальний [20], а отже, можна припустити, що є і власна ідеологія в самої науки. Ця ідеологія все більше поширюється на усе суспільство, однак не як певна уніфікована тотальність, а варіативно – по-своєму для кожної соціальної групи.

Загалом можна вирізнити два типи наукової ідеології – егалітаризм і елітаризм, які умовно можна співвіднести з лівим і правим крилом у політичній ідеології. Егалітаристи прагнуть залучити до наукової ідеології якомога більше членів суспільства – як учасників, нехай і другорядних, але з правом голосу в науковому дискурсі (зокрема через його популяризацію). Елітаристи від науки, навпаки, прагнуть зробити науковий дискурс більш закритим, справою лише компетентних фахівців, що має пришвидшити прийняття рішень. Обидві позиції мають свої недоліки.

Як писав американський теоретик Френсіс Фукуяма у праці, присвяченій відродженню ідеологій: «Незважаючи на нинішній крах комунізму, недосконала взаємність визнання стане джерелом майбутніх спроб знайти альтернативи ліберальній демократії та капіталізму зліва» [19, р. 299]. Так, і в науці постійно йде боротьба з закритими і платними базами даних, своєрідний «лівий бунт» науковців проти капіталізму. Але як тоді визначати більш успішних науковців?

З іншого боку, саме прагнення забезпечити фінансування фундаментальної науки незалежно від комерційної успішності публікацій та іншої наукової діяльності формує крило «правих фундаменталістів» від науки: «Але хоча нерівне визнання рівних людей є найвідомішим звинуваченням проти лібе-

ральної демократії, є підстави думати, що більша і зрештою серйозніша загроза походить від правих, тобто від тенденції ліберальної демократії надавати однакове визнання нерівним людям» [19, р. 299]. Але тут виникає загроза зловживання науковою елітою і неефективного використання нею суспільних інвестицій у науку.

Очевидно, шлях розвитку науки лежить у пошуку золотієї середини між цими двома «партіями» в науковій політиці. Саме тут і виробляється державна наукова політика. З точки зору М. Михальченка, «не визнаючи ідеологію якоїсь однієї політичної сили державною, сама держава без певної ідеології обійтись не може, як не може в один і той же час дотримуватись різних ідеологічних систем. Сам принцип ідеологічного плюралізму аж ніяк не заперечує потреби суспільства в певному консолідуючому началі, в консенсусі в найбільш принципових питаннях і поглядах на способи їх вирішення, забезпечення суспільної злагоди й гармонії. Кожен народ, кожна нація, кожна держава, щоб зберегти себе, повинні мати свою ідеологію, тобто сукупність ідей, ідеалів, цілей, що виражали б глибинні основи їхнього життя, корінні інтереси і скріплювали їх, інтегруючи народ і державу, поєднуючи загальнолюдські та національні цінності» [13, с. 201].

Висновки. Зазначимо, що ідеологія у житті суспільства відіграє двоїсту роль – позитивну, якщо мова йде про конкуренцію ідеологічних систем задля вироблення найкращого шляху розвитку країни, та негативну у тому випадку, коли ідеологія стає підґрунтям існування тоталітарних режимів. Ідеологія як суспільний феномен формується різними способами, які визначаються політичним режимом країни, соціально-економічними процесами, культурно-історичним розвитком нації тощо.

Як свідчить історія людства процеси ідеологізації, деідеологізації та реідеологізації суспільства й науки є циклічними і зумовлюють існування один одного. Надмірна ідеологізація суспільних відносин детермінує потребу в деідеологізації, а ціннісний вакуум й слабка державна стратегія розвитку країни сприяють необхідності реідеологізації суспільства й науки. Необхідність деідеологізації суспільних відносин і наукової діяльності, як правило, виникає в посттоталітарних країнах. Відповідно, суспільство та наука стають об'єктами й суб'єктами цих змін. Посилена ідеологізація спричиняє потребу в деідеологізації суспільних відносин і наукової діяльності. У той же час ідеологічний плюралізм стає підґрунтям для формування національною елітою, науковими колами, громадянським суспільством певної ідейно-ціннісної системи для подальшого розвитку країни (потреба у реідеологізації).

ЛІТЕРАТУРА

1. Владленова І. В. Концептуальне оформлення поняття «ідеологія»: філософські підходи. *Вісник Національного університету «Юридична академія України іме-*

- ні Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2014. №2. С. 50–57.
2. Волинський А. Ідеологічна структуризація суспільних політичних інтересів. *Політичний менеджмент*. 2004. №5. С. 71–81.
 3. Воловик В. І. Ідеологія: сутність і зміст поняття. *Науково-практична конференція «Ідеологія в сучасному світі», 19–20 жовт. 2011 р.* : [матеріали доповідей і виступів]. Київ : Вид.-поліграф. центр «Київ. ун-т», 2011. С. 8–9.
 4. Гірц К. Інтерпергація культур : вибрані есе / пер. с англ. Н. Комарової. Київ : Дух і Літера, 2001. 542 с.
 5. Демидко Д. Л. Особливості управлінських факторів трансформації ідеологічної соціалізації на сучасному етапі у контексті національної безпеки в Україні. *Публічне управління й адміністрування в Україні*. 2020. Вип. 16. С. 111–115.
 6. Єрмоленко В. Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі ХІХ–ХХ століть. Київ : Дух і Літера, 2018. 480 с.
 7. Карлова В. Проблеми формування загальнонаціональної ідеології в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. №4. С. 17–24.
 8. Колотило В. В. Структуруючі складові ідеології. *Науково-практична конференція «Ідеологія в сучасному світі», 19–20 жовт. 2011 р.* : матеріали доповідей і виступів. Київ : Видав.-поліграф. центр «Київ. ун-т», 2011. С. 32.
 9. Конопелько О. В. Функції ідеології: позитивний та негативний аспект. *Форум права*. 2013. №1. С. 479–485.
 10. Лісовський В. М. Ідеологія України та її роль у формуванні і становленні громадянського суспільства. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2012. Т. 20, вип. 22 (3). С. 86–92.
 11. Манелюк Ю. М., Чубур Н. В. Сучасні ідейно-політичні течії. Практикум. Київ : КНЕУ, 2010. 214 с.
 12. Маркс К., Енгельс Ф. Маніфест комуністичної партії / пер. з нім. Київ: Вперед, 2010. 56 с.
 13. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. 488 с.
 14. Остапенко М. Ідеологічний плюралізм: проблема необхідності розвитку і збереження цілісності демократичного суспільства. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. Київ, 2010. Вип. 21. С. 8–23.
 15. Сухарина А. А. Принципи співвідношення наукового та ідеологічного знання у політичній науці : дис. ... канд. політ. наук. Львів, 2020. 209 с.
 16. Шинкарук В. Громадянське суспільство, держава, ідеологія. *Розбудова держави*. 1994. №5. С. 53–56.
 17. Anderson P. Considerations On Western Marxism. London : New Left Books, 1976. 140 p.
 18. Bell D. The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties. Harvard : Harvard University Press, 2000. 540 p.

19. Fukuyama F. *The End of History and the Last Man*. New York : The Free Press, 1992. 418 p.
20. Habermas J. *Erkenntnis und Interesse*. Frankfurt: Suhrkamp, 1968. 368 s.
21. Mannheim K. *Ideologie und Utopie*. Bonn: Friedrich Cohen, 1929. 250 s.

REFERENCES

1. Vladlenova, I. V. (2014). Kontseptualne oformlennia poniattia «ideolohiia»: filosofski pidkhody. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Serii: Filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia – The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, philosophies of law, political science, sociology, 2(21) , 50–57 [in Ukrainian].*
2. Volynskyi, A. (2004). Ideolohichna strukturyzatsiia suspilnykh politychnykh interesiv. *Politychnyi menedzhment – Political management, 5, 71–81 [in Ukrainian].*
3. Volovyk, V. I. (2011). Ideolohiia: sutnist i zmist poniattia. *Naukovo-praktychna konferentsiia «Ideolohiia v suchasnomu sviti», 19–20 zhovt. 2011 r. – Scientific and practical conference «Ideology in the modern world», October 19–20. 2011. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskyi universytet», 8–9 [in Ukrainian].*
4. Geerts, C. (2001). *Interpretatsiia kultur: vybrani ese – The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
5. Demydko, D. L. (2020). Osoblyvosti upravlinskykh faktoriv transformatsii ideolohichnoi sotsializatsii na suchasnomu etapi u konteksti natsionalnoi bezpeky v Ukraini. *Publichne upravlinnia y administruvannia v Ukraini – Public management and administration in Ukraine, 16, 111–115 [in Ukrainian].*
6. Yermolenko, V. (2018). Plynni ideolohii. Idei ta polityka v Yevropi KhIKh-KhKh stolit – Flowing ideologies. Ideas and politics in Europe in the 19th and 20th centuries. Kyiv: DUKH I LITERA [in Ukrainian].
7. Karlova, V. (2010). Problemy formuvannia zahalnonatsionalnoi ideolohii v Ukraini. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, 4, 17–24 [in Ukrainian].*
8. Kolotylo, V. V. (2011). Strukturuiuchi skladovi ideolohii. Naukovo-praktychna konferentsiia «Ideolohiia v suchasnomu sviti», 19–20 zhovt. 2011 r.: *Naukovo-praktychna konferentsiia «Ideolohiia v suchasnomu sviti», 19–20 zhovt. 2011 r. – Scientific and practical conference «Ideology in the modern world», October 19–20. 2011. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskyi universytet», 32 [in Ukrainian].*
9. Konopelko, O. V. (2013). Funktsii ideolohii: pozytyvnyi ta nehatyvnyi aspekt. *Forum prava – Law forum, 1, 479–485 [in Ukrainian].*
10. Lisovskyi, V. M. (2012). Ideolohiia Ukrainy ta yii rol u formuvanni i stanovlenni hromadianskoho suspilstva. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii: Filosofii. Sotsiolohiia. Politolohiia – Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Philosophy. Sociology. Politicalology, 22(3), 86–92 [in Ukrainian].*
11. Maneliuk, Yu. M., Chubur, N. V. (2010). Suchasni ideino-politychni techii – Modern ideological and political trends. *Praktykum*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

12. Marks, K., Engels, F. (2010). Manifest komunistychnoi partii – Manifesto of the Communist Party. Kyiv: Vpered [in Ukrainian].
13. Mykhalchenko, M. I. (2004). Ukraina yak nova istorychna realnist: zapasnyi hravets Yevropy – Ukraine as a new historical reality: a reserve player in *Europe*. Drohobych: VF «Vidrozhennia» [in Ukrainian].
14. Ostapenko, M. (2010). Ideolohichni pliuralizm: problema neobkhidnosti rozvytku i zberezhenia tsilisnosti demokratychnoho suspilstva. *Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei – Modern Ukrainian politics. Politicians and political scientists about it*, 21, 8–23 [in Ukrainian].
15. Sukharyna, A. A. (2020). Pryntsypy spivvidnoshennia naukovooho ta ideolohichnooho znannia u politychnii nautsi – Principles of correlation of scientific and ideological knowledge in political science: Dissertation for the degree of candidate of political sciences [in Ukrainian].
16. Shynkaruk, V. (1994). Hromadianske suspilstvo, derzhava, ideolohiia. *Rozbudova derzhavy – Development of the state*, 5, 53–56 [in Ukrainian].
17. Anderson, P. (1976). Considerations On Western Marxism. London: New Left Books.
18. Bell, D. (2000). The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties. Harvard : Harvard University Press.
19. Fukuyama, F. (1992). The End of History and the Last Man. New York : The Free Press.
20. Habermas, J. (1968). Erkenntnis und Interesse. Frankfurt : Suhrkamp. [in German].
21. Mannheim, K. (1929). Ideologie und Utopie. Bonn : Friedrich Cohen. [in German].

Kubalskyi Oleh Nartsyzovych, PhD (Philosophy), associate professor, leading researcher, Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential and Science History Studies of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

CHANGES IN SCIENCE CONCEPTUALIZATION IN THE CONTEXT OF IDEOLOGIZING, DEIDEOLOGIZING AND RE-IDEOLOGIZING OF SOCIETY

Abstract. *Social processes are reflected in the development of the scientific community, so there is a reverse effect: changes in science lead to radical innovations in the management of social structures. The article conceptualizes relation between science development and ideologizing, deideologizing and re-ideologizing of society. Conceptual correlation and demarcation between the state-building ideology and the requirements of authorities to the science.*

Keywords: *science, society, ideology, ideologizing, deideologizing, re-ideologizing.*

